

Politična geografija in geopolitika

Prav gotovo nismo prvi, ki želimo premotriti in primerjati politično geografijo in geopolitiko. Temu vprašanju so bila namreč posvečena že številna dela, bodisi mimogrede v določenih poglavjih obče geografije, bodisi v posebnih razpravah, kot so na primer Karl Haushofer: Politische Erdkunde und Geopolitik, München 1925; Otto Maull: Politische Geographie und Geopolitik, G. Anzeiger, Gotha, 1926; Alfred Hettner: Die Geopolitik und die Politische Geographie, Geogr. Zeitschrift, Leipzig 1929; Joseph Halkin: Géopolitique et géographie politique, Cercle geogr. liegeois, Anvers 1929; Siegfried Passarge, Politische Geographie und Geopolitik, Petermanns Mitteilungen, Gotha 1935. Poleg omenjenih pa so seveda tudi še drugi avtorji, ki so se ukvarjali s tem vprašanjem.

Kljub pažnji je glede tega vprašanja še vedno precejšnja nejasnost ne le med širšo javnostjo, ki ta vprašanja manj pozna, temveč tudi med geografi samimi in drugimi strokovnjaki. Za marsikoga pomeni namreč geopolitika le krajše poimenovanje za politično geografijo (20, str. 28).

Take in podobne neprečiščene misli so nas napotile, da povzemamo to vprašanje z namenom, da raziščemo, kako daleč sta oblikovani in razviti politična geografija in geopolitika oziroma v čem se razlikujeta. Zaradi boljšega razumevanja naj opozorimo najprej na pomen besede **političen**, ki jo najdemo v obeh nazivih **geopolitika in politična geografija**. Glede besede politika, političen, moremo postreči vsaj z dvema dovolj različnima pojmovanema.

a) Ako govorimo na primer o politični karti Evrope ali sveta, jo razumemo kot karto evropskih držav ali držav sveta.

b) Ako pa govorimo o političnih pravicah ali na primer o bolj ali manj spretni politiki, se izraz političen nanaša na način vladanja oziroma upravljanja države oziroma javnega življenja.

V tej razpravi bomo skušali najprej spoznati, s čim se ukvarjata politična geografija in geopolitika; ali z njima razumemo države ali pa načine njihovega upravljanja.

Kakor je znano po večini sodobnih spoznanj, vemo že od nekdaj, da se geografska proučevanja nanašajo na države oziroma pokrajine.

Že pri Herodotu naletimo na primer na naslednjo misel: »Miroljubna dežela rodi pohlevneže, nikoli pa ne daje taka dežela hkrati žlahtnih sadov in pogumnih borcev.« Ne da bi se hoteli posebej ustavljati ob naivnosti te misli, zasluži vendarle našo pozornost, ker dokazuje, da se Herodot zaveda določenega vpliva

narave na ljudi, s tega dejstva pa tudi na moč držav. Hkrati pa nam ta izrek kaže, da po Herodotovem pojmovanju sestoji država iz dveh delov: pokrajine in ljudi ter da sta oba dela v tesni medsebojni zvezi.

Pri številnih piscih klasične antike naletimo na podobna razmišljanja, ki se nanašajo na vpliv geografskega okolja, na značaj ljudstev in držav. Tako temelji na primer pri Hipokritu razprava o državi na klimatskih vplivih, Tukidid pa nadrobno raziskuje vzročne odnose med zemljo in zgodovino, ki se na njej odvija. Tudi Platonu je velikega pomena za državo položaj in geografsko okolje. Aristotelu pa je država sploh produkt narave, od katere je odvisna tudi njena politična moč. Razširitev neke države zavisi od tega, v kolikšni meri se izkoriščajo prirodni pogoji. Pri Platonu in Aristotelu pa srečamo tudi pripombe, ki se nanašajo na velikost in življenjsko dobo države. Aristotel natančno loči možno razsežnost države in njeno največjo naseljenost, ki jo država more doseči. Pogoj za to je avtarkija, gospodarska in politična, to pa je možno po njegovem tudi pri majhnih državnih tvorbah.

Opozorimo še na Strabona, ki mu je geografija eden najbolj vplivnih oblikovalcev političnega življenja; razvoju rimskega imperija posveča na primer cele strani, glede na to, koliko različnih možnosti je nudilo geografsko okolje, to je geografski položaj, relief, podnebje, rastlinstvo in živalstvo, vodovje, sestava tal oziroma prsti, topli vrelci itd. Toda avtor hkrati tudi opozarja, da nas ta odvisnost ne sme preslepiti, ker so tu še drugi vplivi, ki soustvarjajo politično življenje oz. države. Strabon namreč hkrati izjavlja, da le ni bilo geografsko okolje tisto, ki je dalo Atencem visoko kulturo, kakor tudi ni geografski položaj povzročil, da je bila znanost Babiloncev in Egipčanov tako razvita. Oboje, visoko kulturo Atencev in obsežno znanost Babiloncev, je rodilo neprestano prizadevanje obeh narodov in ni bilo encstaven produkt prirodnega geografskega okolja.

Poleg takih in podobnih misli pa je seveda v idejah antičnih piscev še marsikaj utopističnega in zmotnega, toda problem so postavili, če že ne rešili, kar nam dovoljuje izjavo, da so bila prva geografska premostrvanja o državah vsaj že od Herodota dalje. Res je sicer, da je to, kar najdemo pri antičnih piscih, bolj priložnostno kot sistematično.

Rimska antika nam ni prinesla kdovekaj novega. Imamo pa v srednjem veku nekaj piscev, na primer Pavla Diakona in Tomaža Akvinskega, ki imajo določene misli o vplivu klime na narode in države. Ome-

nimo naj tudi arabskega zgodovinarja Ibn Šalduna, ki vidi prav v klimi vzroke za različno velikost in moč posameznih držav.

Šele renesansa je povzela metodično in sistematično delo antike. Tu je omeniti vsaj Ivana Bodina, ki v XVI. sol. ne raziskuje le priložnostno, temveč mnogo bolj sistematično odnose, ki se ustvarjajo med prirodnim okoljem in državo.

Polagoma pa so velika odkritja prinesla bogato žetev novih podatkov. To je bilo tudi kmalu zbrano v številnih spisih pokrajin in dežel, njihovih narodov in ljudstev, krajev in posebnosti. Ti opisi, ki so od stoletja do stoletja natančnejši, so našli svoja nadaljevanja v posebni vrsti publikacij, kot so na primer *Almanach de Gotha* ali *Statesman's Yearbook*. Ta praktična in popolnoma deskriptivna dela so se dolgo imenovala politična geografija, ker so se vsi podatki nanašali na posamezne države. Te »politične geografije« so nam nudile pač premnoge usluge, nudile so namreč geografiji vir natančnih podatkov.

Toda poleg teh različnih in številnih opisov poznanege sveta si je geografija naložila še drugo vrsto nalog, h katerim so se mnogo pozneje zatekali zgodovinarji in filozofi; ti so se namreč ukvarjali z geografijo, da bi razložili politične tvorbe, zgodovino držav in zgodovino človeštva. Spomnimo se na primer Montesquieu-ja v Franciji, Iselin-a v Švici in Herderja v Nemčiji. Njihov vpliv je bil zelo velik, po njihovi zaslugi je bila geografija priznana za nujno pomožno vedo zgodovine. Tem zgledom so sledili v teku stoletij še drugi filozofi in zgodovinarji, kot so na primer: Hegel, ki se ni skliceval le na klimo temveč tudi na morfologijo, da bi utrdil svojo občo zgodovino; taki so bili tudi V. Cousin, J. Michelet, H. Buckle. Tako je geografija postala izobraževalno sredstvo v službi zgodovine. Poudariti moramo, da je ta njena služba trajala dolgo, celo vse dotlej, dokler je nista v prvi polovici XIX. stol. Aleksander Humbolt in Karl Ritter napravila popolnoma za samostojno vedo. Zanimivo, da Ritterjeva knjiga »Allgemeine Vergleichende Geographie« nosi podnaslov »...študij zemlje v odvisnosti od prirode in zgodovine« (30). Celo v Ratzelovi *Anthropogeographie* (27) se opazi določena podrejenost zgodovini, prvi zvezek nosi značilni naslov »Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte«. Seveda ne srečujemo le enakih mnenj, ko na primer v *Tableau de la Géographie de la France* Vidala de la Blacheja, v uvodu Lavisseejeve *Historre de la France* kakor tudi ne v Kanotauxovi *Histoire de la Nation française* oziroma v *Géographie humaine de la France* od J. Brunhes-a in P. Deffontaine (4).

Vsekakor je to pripomoglo do spoznanja, da je geografija samostojna znanost. Kmalu nato je Ratzel objavil prvo razpravo o geografiji človeka. Njen prvi del je izšel 1882., drugi pa 1891. leta (27). Leta 1897 pa je objavil prvo razpravo politične geografije (28).

Po številnih razglabljanjih, postavljenih bolj ali manj brez medsebojne zveze v teku stoletij, po razpravah, polnih neizbežnih napak, v glavnem v pomanjkanju natančnejših podatkov in poznavanju geografije, je izšlo Ratzelovo delo »Politična geografija«,

prvo delo o politični geografiji kot samostojno, znanstveno in sistematično. V čem je bistvo te razprave?

Predvsem moramo podčrtati, da v tem delu pravzaprav zaman iščemo kako opredelitev politične geografije. Omenimo naj, da ima V. de La Blache velik delež pri tem, da je Ratzel objavil tudi v francoski reviji *Année Sociologique* 1898/99 (29) nekaj razmišljanj o zemlji, družbi in državi.

Različna poglavja Politične geografije obravnava Ratzel takole:

Odnosi med zemljo in državo,

Rast države,

Geografski položaj države,

Prostor,

Meje ali soseščina,

Države v odnosu do morja, rek, gorovja in ravnin.

Omeniti moramo, da je Ratzel geograf, avtor, ki je prvi sistemiziral snov politične geografije, ne pa morda strokovnjak za politične vede.

Ratzel izhaja iz fizične geografije kot že bolj obdelane in trdnješe osnove, da bi izdelal svojo Politično geografijo, ta pa mu tudi služi za osnovo, ko razvije svojo *Anthropogeographie*; ta prirodna osnova obravnava geografski položaj, prostor, morje, reke, relief. Pojma lega (*Lage*) in prostor (*Raum*) sta prevladujočega pomena v Ratzelovih zasnovah.

»Samo velike države imajo smisel za prostor. Male države so kakor okamenjele. Pomanjkanje prostora in geografska osamljenost povzročata zakrnelost in smrt države. Za življenje mora država imeti prostor, prostranost. Propadanje kake države je posledica nepravilnega pojmovanja vrednosti prostora; strah pred propadom tira državo, da se širi z nenehno težnjo za osvajanjem ozemlja bodisi z vojno, bodisi s kolonizacijo. Velike države se širijo in morajo vedno bolj večati, začno osvajati in ogrožati obstoj malih držav, oziroma njihovo politično in kulturno neodvisnost. Svet bo končno razdeljen le v nekaj zelo velikih političnih in gospodarskih območij.« (9, str. 153-54.) Od tod izvira tudi veliko zanimanje, ki ga posveča Ratzel območjem, prostornim mejam držav, ki so ovira za njihovo teritorialno razširitev. Država mora živeti in se neprestano širiti, zato ni statičnih meja, temveč obstojajo le začasne meje, mejna področja. — To je nekaj značilnih Ratzelovih misli.

Prebivalstvo, kultura, gospodarstvo so stvari, ki so v Ratzelovem delu le drugotnega pomena. Ratzelovo politično geografijo lahko motrimo kot študijo o zavisnosti države od prirodnega okolja, saj je Ratzel definiral državo kot del človeštva in kos ozemlja (28, str. 4). Država je kot živ organizem, ki ga sestavljata dva dela: ozemlje in skupina ljudi, ki to ozemlje naseljuje, obdeluje. Ratzelovo delo obravnava le enega izmed sestavnih delov države, pušča pa izven razprave človeka, ki mora biti po avtorju samem tesno povezan z zemljo.

Seveda pa je Ratzelovo delo za tedanje dobo polno bogatih novih idej ter pomeni bogat vir za nadaljnja razglabljanja. Ratzel ostaja skoro dosledno determinist, mnogo njegovih posploševanj je zmotnih ali vsaj nezadostno podprtih. Ta determinizem je posledica njegovega naturalističnega pojmovanja; njegova opre-

delitev države kot biološkega organizma, ki živi, rodi, se veča ali manjša in odmira, organizma, čigar posamezni deli so vitalni, drugi odmirajoči, so že močno grajali. To pa seveda v celoti ne zmanjšuje Ratzlovih zaskug kot utemeljitelja moderne znanstvene politične geografije, čigar vpliv lahko zasledimo v številnih kasnejših delih.

Sicer pa je Ratzel imel učence, razumljivo, v Nemčiji, kjer je Schöne (28), prevzel njegovo delo, kjer so zagledale luč sveta številne monografije, še po prvi svetovni vojni, ko so Ratzlovo delo spopolnili Supan (35), Dove (8), Vogel (42), Dix (7), Maull (22), Hennig (16) in drugi.

Razprava O. Maulla zasluži našo posebno pozornost. To je verjetno ena popolnejših razprav obče politične geografije. Poleg fizičnega okolja in njegovega vpliva na državo upošteva Maull poleg tega še človeško okolje, ljudi »kot nosilce pojma države«; cela poglavja posveča politični energiji ljudi, rasam in narodom in ljudstvom, religijam, civilizacijam, človeškim pokrajinam, mestnim in kmečkim prebivališčem, gibanju, gospodarski in socialni strukturi in njenemu pomenu za državo. Njegovo pojmovanje države je že bolj zapleteno kot Ratzelovo; Maullu država ni preprost biološki organizem kot rastlina ali žival; pač pa je to organizem, ki je čvrsto vezan na določeno ozemlje, organizem, ki je rojen iz zemlje in navezan na zemljo; to je (Raumorganismus) teritorialni organizem (22, str. 65).

Ratzlovi učenci so bili tudi izven Nemčije, posebno v Franciji. Tako C. Vallaux s svojo Socialno geografijo (37) oz. Zgodovino geografije, napisano s sodelovanjem J. Bruhnesa (5). V Ameriki pa E. Semple ter R. Kjellen na švedskem.

Sčasoma je postajala naloga politične geografije vedno bolj določna. Otto Maull (22, str. 44) jo opredeli tako, da državo gledamo v njeni odvisnosti od geografskega okolja na oblikovanje, razvoj in ustroj geografskega okolja. To je torej študija o vplivih ter značilnosti države.

S. Passarge (25) in H. Hassinger pa gresta še dalje, ko pravita l. 1932, da ima politična geografija za nalogo premostrvanje vzajemnega vpliva geografskega prostora in političnih organizacij v najširšem pomenu. Kajti ne le da politično okolje vpliva na državo, temveč tudi država vpliva na pokrajino. Hassinger razlaga: ne moremo se lotiti študija o državah v sklopu obče geografije, kajti države niso pokrajinske oblike, pokrajinski tipi, kot so na primer reliefni tipi, vegetacijski tipi, naselbinski tipi ipd. Države in življenje držav ne more biti predmet geografije, ker predmet geografije je le prostor, pokrajina. Toda vprašanje, ki si ga geografi morajo postaviti, je naslednje: Kako države soustvarjajo svoj prostor in pokrajine? Kakšen pečat vtisne država pokrajini? Kako se države manifestirajo v pokrajini? Države se v pokrajini ne poznajo le po mejah: vsa pokrajina v celoti se podvrže vplivu države. Ustroj države v celoti se označuje v pokrajini na primer po prometnih poteh, povezanih s središčem, glavno mesto samo je že slika države in njenega razvoja. Države pa se med seboj ločijo na primer po gospodarski ureditvi, po indu-

strijskem razvoju, finančni moči, civilizaciji, religiji, po mednarodnih odnosih in notranji ureditvi, po več ali manj kulturnem ozemlju in še po vrsti drugih razlik.

Poglejmo sedaj še geopolitiko!

Pojem geopolitika je vzniknil prvič leta 1905 v poglavju Geopolitische Betrachtungen über Skandinavien R. Kjellena. Kjellen je Ratzlov učenec in švedski državljani. Objavil je večje število del, katerih večino so prevedli tudi v nemščino (24). Tako leta 1914 Die Grossmächte der Gegenwart (sodobne velesile), l. 1916 Die politischen Probleme des Weltkrieges (politični problemi svetovne vojne), l. 1917 Der Staat als Lebensform (država kot oblika življenja), l. 1920 Grundriss zu einem System der Geopolitik (načrt za sistem geopolitike).

Čas, ko so izhajale te knjige, je bil zelo ugoden. Nemčija se je vrgla v vojno, ki je ni bilo enake v zgodovini. V vojni in pred njo so bili taki problemi na dnevnem redu in so uživali precejšnje zanimanje med ljudmi. Lahko trdimo, da so Kjellen in še nekateri drugi pisci pomagali odkriti in spoznati F. Ratzla, čeprav tudi že v preteklosti njegova dela niso ostala povsem neopažena. Vendar so Kjellen in drugi pripomogli k popularizaciji Ratzla, tako da je njegovo delo l. 1923 doživelo že tretjo izdajo.

Svojo študijo o državi razmotriva Kjellen v petih poglavjih (9, str. 165, 24 str. 21).

1. Država kot geografski organizem, kot prostorni pojav; ta geografski vidik države kot prostorni pojav imenuje **geopolitiko**.

2. Država kot gospodarski organizem, ta vidik imenuje **ekopolitika**.

3. Študij o državi kot ljudstvu imenuje **demopolitiko**.

4. Študij o državi kot družbi imenuje **sociopolitiko**.

5. Študij o državi kot organizmu moči in odpornosti imenuje **kratopolitiko**.

Kjellenove študije kažejo, da ima politično miselnost; v svoji razpravi o državi pravzaprav ne pozna geografskih osnov, razen v prvem delu, kjer pa jim daje naslednjo opredelitev: »Geopolitika je nauk o državi kot geografskem organizmu ali kot pojavu v prostoru; to je torej znanost o državi kot pokrajini, ozemlju oziroma v najznačilnejši obliki kot imperiju (16, str. 4).

Pri tem seveda med definicijo geopolitike in ono, ki smo jo slišali o politični geografiji, res ni bistvene razlike. Obe vsebujeta v osnovi geografsko pojmovanje države. To pa, kar je značilno za Kjellena, je tolmačenje države, ki se precej oddaljuje od Ratzlove, ki je organsko biološko usmerjena. Kjellen pa državo popolnoma primerja biološkemu bitju, stvarnemu bitju, ki ima lastne življenjske funkcije. Države, ki jih lahko zasledimo v zgodovinski preteklosti, in države, ki jih srečujemo okrog sebe, so, kot pravi, živa bitja, obdarjena z razumom, kakor da so ljudje. Te države govore, delujejo, zborujejo, se bore na bojnem polju, zavidajo, sovražijo in sočustvujejo, se privlačijo in odbijajo, si pomagajo in škodujejo... vse, kakor ostala živa bitja v družbi; skratka, za Kjellena je država **nadindividualno živo bitje** (16, str. 4).

Opozorimo naj na Demangeonovo kritiko (6, str. 24) organskega pojmovanja države: »Zloraba je, ako skušamo prilagajati državo individuu, obdarjenem z življenjem in dušo. Ta primerjava poruši celo samo osnovo politične geografije, kajti po tej definiciji država ni človek, temveč skupnost ljudi, ki nima tako preprostih zakonov obstoja.

Ne pozabimo, da veliki uspehi organskega pojmovanja države niso bili brez tendenc; imeli so često politične cilje. Ako je država živ organizem, vseeno ne moremo z njo postopati kot z ubito živaljo, ki jo lahko razrežemo na poljubne dele.

Medtem je Nemčija izgubila prvo svetovno vojno, sledila je versajska pogodba. Versaj zahteva pripravljala dela, zanje pa so potrebni dokazi, ki jih iščemo v zgodovini in geografiji držav. Za zbiranje takih dokazov, za dokumentacijo navadno pritegnejo k delu geografe. Imenujemo na primer Amerikanca Bowmana (pisca New World-a, ki ga je prevedel Bruhnes), Francoza De Martonne-a, Margeie-ja in Gallois-a, Srba Cvijića pa še mnoge druge (11, str. 791).

Prva svetovna vojna in Versaj sta imela za posledico, da sta politično geografijo potisnila k politiki. Najštevilnejši so bili problemi meja. Po Versaju je bilo nešteto avtorjev, ki so opisovali, opravičevali ali zavračali razloge, ki so privedli do novo določenih meja po mirovni pogodbi. Prav v Nemčiji so bili najštevilnejše kritike in protesti.

Leto 1924 je važen mejnik za vprašanja, s katerimi se pravkar ukvarjamo. Tega leta je namreč K. Haushofer ustanovil Zeitschrift für Geopolitik. Haushofer se je rodil na Bavarskem, precej vnet za vojaški stan, se je odločil za vojno akademijo in jo 1896 uspešno končal. Čez nekaj let pa je že imenovan za izrednega profesorja in napreduje za generalmajorja. Leta 1908 je bil v vojni misiji na Japonskem, kjer je proučeval japonsko armado z nalogo, da naveže tesnejše stike med obema državama. Po prvi svetovni vojni, katere se je aktivno udeležil, je napravil doktorat in bil imenovan za profesorja v Münchenu na stolici za politično geografijo.

V teoretičnem pogledu se Haushofer naslanja na Ratzla in Kjellna, zlasti se drži zadnjega. K tej teoretični osnovi politične geografije se vežejo tudi njegove osebne izkušnje, ki si jih je bil nabral v političnih in vojaških službah v Srednji in Daljni Aziji ter kot general med vojno.

Omenimo naj še, da je Haushoferja pripeljal k Hitlerju 1. 1923 njegov bivši učenec R. Hess (43, str. 25; 9, str. 181). Haushofer je često obiskoval Hitlerja med njegovim ujetništvom 1924-25 leta. Nekateri menijo, da je vsaj delno avtor »Mein Kampf-a«, vendar pa to ni dokazano. Leta 1933 je postal Haushofer redni univerzitetni profesor v Münchenu.

Medtem so Kjellnova dela doživela v Nemčiji izreden uspeh (21, str. 23—24). Delo Sodobne velesile (Die Grossmächte der Gegenwart), dopolnjene s poglavjem Velesile pred svetovno vojno in po njej (Grossmächte vor und nach dem Weltkrieg) je doživelo 1. 1930 XXII, 1. 1935 pa XV. izdajo. To delo je spopolnil in izdal Haushofer (s sodelavci) še z »Jenseits der Grossmächte« 1. 1932, z »Raumüber-

windende Mächte« 1. 1934, ki so tvorile s Kjellnovim delom trilogije »Macht und Erde«, enoten geopolitičen pogled na svet, ki naj tvori hkrati določeno ravnotežno nasprotje Bowmanovemu New Worldu (3).

Toda preden nadaljujemo, moramo opozoriti na dejanski naziv nove geopolitike, ki je imela od 1. 1924 tudi svojo posebno revijo.

Spoznali smo, da je politična geografija teoretična znanost, ki ima za cilj motriti zveze med državo in geografskim okoljem. Prav tako smo spoznali že v začetku, celo pri Kjellnu, ki je vpeljal novo besedo geopolitika, da ta izraz ne odkriva ničesar novega. Dolgo časa sta se oba izraza uporabljala istočasno brez pomenskega razlikovanja, zlasti v Nemčiji. Priročnik Hennigove Geopolitike je na primer politična geografija.

Nasprotno pa so začeli v Nemčiji polagoma čutiti potrebo po razlikovanju obeh izrazov, čeprav sprva precej nejasno, kajti mnogi še niso videli razlike, drugi pa so trdili, da geopolitika ni nikaka nova znanost, da je to le drug vidik politične geografije. Kljub nejasnosti in razlikam je postala nova beseda moderna. Lautensach (17, str. 332; 23, str. 200) vidi osnovno razliko v tem, da je geopolitika dinamična, ker pač obravnava dogodke, politična geografija pa je statična, ker premotriva stanje, položaj.

Tako stališče je izrazil 1926. leta tudi J. Ancel (1, str. 5, 87). Stvarno je seveda tako razlikovanje nemogoče (glej 17, str. 333 in 24, str. 27—28), spomnimo se samo na evolucijsko načelo, ki ga je formuliral Bruhnes.

Spomnimo se še, da se je pred prvo svetovno vojno politična geografija orientirala vedno bolj k politiki. Prav tu pa je treba iskati izvor tega, kar loči to novo disciplino, ki jo odslej imenujejo bolj in bolj geopolitiko, od tradicionalne in teoretične politične geografije. To je opazil že leta 1923 Banse (2, str. 495); najbolj jasno pa jo je označil Maull (23) leta 1926 pa tudi kasneje. Maull pravi, da se njen materialni objekt skriva, da pa osebni značaj geopolitike leži v drugačnem načinu uporabe pridobljenega znanja politične geografije pri politiki. Geopolitika je torej določen način uporabe politične geografije. Politična geografija pa kot osnovna, temeljna, čisto teoretična znanost obravnava države kot prostorne organizme, njihovo povezanost s prostorom in geografskim okoljem, vpliv geografskega okolja na funkcionalne sposobnosti različnih prostornih organov države.

Geopolitika ima torej nalogo, da motri državo ne kot biolog rastlino ali žival, temveč kot zdravnik, ki ima namen ozdraviti pojave, ki ne ustrezajo. »Geopolitika začne s prognozo,« pravi Sieger (24, str. 28). »Politična geografija pa ima opravka z državami, kakor so pač formirane, kot se razvijajo, kot obstajajo. Geopolitika pa obrača pogled naprej; prinese mora državniku praktična navodila za njegovo politiko.« Besedo »politika« razumemo v pomenu, kako upravljamo države. In prav v tem pomenu so se geopolitiki združili okoli Haushoferja, enotni v tem, da spopolnijo že davno zasnovano definicijo (15, str. 271): »Geopolitika premotriva zemeljske vezi političnih dogodkov; naslanja se na široko osnovo geo-

grafije in politične geografije posebej. Geopolitika hoče nuditi smernice za politično dejavnost in biti vodnik v političnem življenju. Geopolitika je torej, ki uči (Kunstlehre), kako se mora voditi praktično politiko vse do neizbežnega mesta, ko mora politik tvegati skok v neznano. Geopolitika mora biti geografska vest države.«

Ali je geopolitika še znanost, če smo rekli, da je umetnost?

Politika pa se snuje še na mnogih drugih smernicah kot teh, ki jih lahko potegnemo iz geografskega okolja. Geopolitiki s tem tudi računajo. Upoštevali so vse, kar more imeti odnos do države. Geopolitiki so združili vse to, kar je nekoč Kjellen povzel v petih točkah svoje dispozicije, samo s to razliko, da je Kjellen študiral državo, geopolitiki pa politiko. Povzeta spoznanja so tvorila splošno enciklopedijo za geopolitiko. Zeck pravi 1926. leta (44, str. 976): »Geopolitika je streha, čigar stebri, ki jo drže, so posamično obravnavane znanosti.« Seveda je nemogoče imeti dovolj znanja o vseh potrebnih znanostih, da bi dali trdno osnovo tej ogromni strehi, kar je Demangeon sprevidel že leta 1926: »Na tej stopnji pa obseg politične geografije ne more biti več znanstvena disciplina, temveč postaja neke vrste nenasitna lakota, ki vsrka vse in pri tem pušča pasivno miselnost, zrušeno zaradi obilice gradiva.«

Sicer pa naj opozorimo, da zanimanje za geopolitiko ni prišlo iz vrst geografov, kot to velja za politično geografijo, temveč prav s strani politikov, oziroma posameznih ljudi, ki so životarili na perifernih območjih geografije.

Vrhu tega je imela geopolitika prav v Nemčiji močno subjektivni značaj, saj so Haushofer in mnogi drugi trdili, da se mora geopolitika postaviti v službo tretjega rajha. Geopolitika je bila torej že od početka podjarmljena in je služila nemškim interesom in ničomur drugemu. Haushofer je 1935. leta postavil, da mora geopolitika zajamčiti pravico do zemlje, ne samo do državne zemlje, temveč tudi pravico do narodnostnega ozemlja in ozemlja (nemške) kulture.

Spomnimo se samo, kako so aneksije življenjska nujnost za državo, ki se mora kot živ organizem vedno bolj večati, če hoče živeti. Haushofer še pravi, da male države nimajo nikakih pravic do obstoja; preživelost malih držav je očitni dokaz zastoja svetovne politike. Celó več, njihovo izginjanje pomeni življenje in napredek.

Nacizem se je pohlepno polastil geopolitike ter jo je kot sestavni del popolnoma vključil v strankino doktrino. Nacistični geopolitiki so od vsega začetka zasledovali cilj, da bi obnovili Nemčijo vsaj v predvojnem obsegu. Da bi to dosegli, je bilo potrebno doseči navdušenje naroda, kar naj bi opravili sugestivni spisi, ki se naslanjajo na dokaze, ki opravičujejo premišljeno napadalnost.

Novo nastala geopolitika je torej postala eno izmed koles nacističnega stroja, uradno propagandno sredstvo, kar je minister Hess naznanil v izvestjih »National-Sozialistische Deutsche Arbeitparlei« 15. jul. 1934, rekoč, da je geopolitično prevzganje vseh

članov partije največjega pomena za politično vzgojo nemškega naroda.

Geopolitika je postala torej priljubljeno orožje za opravičevanje nasilne napadalnosti, poslužujoč se za svoje namene prirejenih kartogramov, ki bi vzbujali ekspanzionistične navdihe, in za katere so vpeljali vrsto zgovornih simboličnih ponazoritev in znakov. Toda geopolitična vzgoja ni bila le posamična. Leta 1934 je bila uradno uvedena tudi v nemške šole in sicer od prvega leta osnovne šole dalje, pozneje pa kot dopnilo zgodovine oz. geografije. Namen tega je bil, da se vsak član družbe uči že od rane mladosti misliti na državo v nacionalnem duhu, misliti nanjo kot na organizem, zakoreninjen v zemlji pradedov.

J. Thies je leta 1934 pisal: »Geopolitika je znanost o državi nacionalsocialističnega gibanja in kot taka izhaja s stališča, da je država zgrajena iz krvi in zemlje.« Mimogrede se spomnimo na Ratzlove besede: »Kos zemlje in človeštva,« kjer je besedo človeštvo zamenjala beseda kri; s tem pa so se na široko odprla vrata za rasna razglabljanja. Thies dodaja: »S tem, da mora pouk geopolitike za vsako ceno napolniti glave nemške mladine, nastaja prepričanje, da ima narod, ki je tako gosto naseljen in visoko kulturen, pravico do svobodnega dihanja in življenjskega prostora, če hoče živeti.« Na drugi strani pa je minister za pravosodje Frank leta 1935 na kongresu nemških juristov razglasil: »Pravično je, kar je nemškemu narodu potrebno, krivično, kar mu škoduje.«

Ideje te geopolitike v službi nemškega nacionalsocializma so se v svojih osnovah izkristalizirale v naslednjih štirih točkah:

1. Pojem življenjskega prostora, borba za prostor, je le skrivna propaganda za imperialistične pohlepe, za razširjanje in neomejeno oblast.

2. Pojem organske meje pomeni le mejo, ki ustreza potrebam države. Očitno so to meje, ki nič ne računajo s sosednjo državo. Taka idealna meja za prvega je predsmrtni glas za drugega.

3. Nova porazdelitev svetovnih sil kot reakcija na Versaj pomeni le, da je Nemčija hotela razdelitev sveta na razna območja, v vsakem pa naj ima le ena država vso oziroma pretežno oblast. ZDA se priznava taka vloga za zahodno poloblo, v zameno pa Nemčija dobi nadvlado v Evropi in delu Azije, Japonska pa na Daljnem Vzhodu. Čeprav razumemo nemške geopolitike, pa je to očitno le vmesna stopnja na poti do svetovne nadoblasti Nemčije.

4. Nemška geopolitika bi se seveda zama zdelo zaman trudila prepričati narod o nujnosti totalne vojne, ko bi morali vreči vsa sredstva na tehtnico s sistematično uporabo vsega človeškega znanja. Da bi dosegli tak cilj, je potrebno poglobiti študij vojaške zmogljivosti vsake od ostalih držav, premotriti obrambno moč, vojaško silo, naseljenost, narodnostne probleme, položaj meja, z eno besedo: vsega vojnega potenciala. Zato pa so geopolitiki poklicali na pomoč geografijo, ekonomijo, politično ekonomijo, medicino, celo psihologijo, vse, da bi mogli oceniti obrambno in napadalno moč držav, vse, kar bi moglo na najuspešnejši način doseči izpodkopavanje in zrušenje obrambnega sistema. Temu sta služila propaganda in radio kakor tudi zrač-

ne sile ter bombardiranje industrijskih in življenjskih centrov.

Prav dobro vemo, da vsi naporji te nemške lažnzanosti niso bili kronani z uspehi. Geopolitika, ki naj bi torej postala najsigurnejši usmerjevalec politike, je privedla Nemčijo v popoln polom.

Haushofer je spoznal žalostni konec. Bil je poklican pred sodišče v Nürnberg, bil pa je pomiloščen, ne zaradi pomanjkanja dokazov o njegovi dejavnosti, temveč zaradi naslednjih razlogov: a) zaradi visoke starosti in šibkega zdravja; b) zaradi pomanjkanja dokazov, da bi bil osebno sodeloval pri kakem političnem ali vojaškem nasilju; c) zaradi pomislekov o tem, da je bil kdo obsojen zaradi akademskih idej ali prepričanj.

Res pa je, da je Haushofer padel v nemilost nacionalsocialistične partije leta 1938, zlasti pa po pobegu njegovega prijatelja Hessa v Anglijo. Njegov starejši sin se je kompromitiral v puču proti Hitlerju in ga je gestapo ubila 23. aprila 1945; sam pa je bil z družino zaprt v Dachau-u.

V svoji obrambi geopolitike, ki jo je napisal v zaporu v Nürnbergu, in ki jo je objavil Amerikanec

Walsh, Haushofer izjavlja, da je vse, kar je napisal po letu 1933, storil pod pritiskom. Ko so ga v Nürnbergu oprostili, si je 10. marca 1946 sam vzel življenje.

Pričakovali bi, da je po Haushoferjevi smrti geopolitika dokončno izginila s pozornice in prenehala živeti. Toda od leta 1951 dalje je ponovno začel izhajati časopis »Zeitschrift für Geopolitik«.

Ob koncu naše razprave si upamo trditi, da geografija vendarle ne smemo popolnoma pozabiti na to nemško geopolitiko, ker je pač kljub vsem zmotam napravila nedvomno mnogo uslug geografiji:

1. Ustvarila je vrsto novih grafikonov in kartoogramov za učinkovito ponazarjanje določenih pojavov.

2. Vzbudila, oziroma znova je prebudila med javnostjo novo zanimanje za geografijo vobče, posebej pa za politično geografijo.

3. S tem je skušala geografijo postaviti za nekako osrednjo znanost, ki naj bi bila hkrati tudi praktičnega značaja zlasti glede politične geografije.

Razen tega je potrebno, da zasledujemo nemško geopolitiko tudi po drugi svetovni vojni, da bi se seznanili s cilji, ki jih Nemci zdaj zasledujejo.

Literatura

1. J. Antel, *Geopolitique*, Paris, 1936.
2. E. Banse, *Lexicon der Geographie*, Hamburg, 1923.
3. I. Bowman, *Le monde nouveau. Tableau general de geographie politique universelle*, Paris 1928.
4. J. Brunhes, P. Deffontaine, *Geographie humaine de la France*, Paris, 1920-26.
5. Brunhes, C. Vallaux, *La geographie de l'histoire*, Paris, 1921.
6. A. Demangeon, *Geographie politique*, Paris, 1932.
7. A. Dix, *Politische Geographie*, *Weltpolitisches Handbuch*, München-Berlin, 1923.
8. K. Dove, *Allgemeine politische Geographie*, Berlin, 1920.
9. A. Gyorgy, *Geopolitics. The German Science*, Berkeley-Los Angeles, 1944.
10. J. Halkin, *Geopolitique et geographie politique*, *Cercle geogr. liegeois*, Anvers, 1929.
11. R. Hartshorne, *Recent developments in political geography*, *Amer. Political Sc. Rev.*, Baltimore, 1935.
12. H. Hassinger, *Der Staat als Landschaftsgestalter*, *Z. Geopolitik*, Heidelberg, Berlin, 1932.
13. K. Haushofer, *Politische Erdkunde und Geopolitik*, E. von Grygalski *Festschrift*, München, 1925.
14. K. Haushofer, *Pflicht und Anspruch der Geopolitik als Wissenschaft*, *Z. Geopolitik*, Heidelberg-Berlin, 1925.
15. K. Haushofer, E. Obst, H. Latensach, O. Maull: *Bausteine zur Geopolitik*, Berlin 1928.
16. R. Hennig, *Geopolitik*, Leipzig-Berlin, 1931.
17. A. Hettner, *Die Geopolitik und die Politische Geographie*, *Geogr. Z.*, Leipzig, 1929.
18. G. Kiss, *Political Geography into Geopolitics*, *Recent trends in Germany*, *G. Rev.*, New York, 1942.
19. R. Kjellen, *Geopolitische Betrachtungen über Skandinavien*, *G. Z.*, Leipzig, 1905.
20. M. Lefevre, *Principes et problemes de geographie humaine*, Bruxelles, 1945.
21. G. Mass, *Geopolitik als Nationale Staatswissenschaft*, *Z. Geopolitik*, 1935.
22. O. Maull, *Politische Geographie*, Berlin, 1925.
23. O. Maull, *Politische Geographie und Geopolitik*, *G. Anzeiger*, Gotha, 1926.
24. O. Maull, *Das Wesen der Geopolitik*, Leipzig-Berlin, 1941.
25. S. Passarge, *Aufgaben und Methoden der politischen Geographie*, *Z. Politik*, Berlin, 1932.
26. S. Passarge, *Politische Geographie und Geopolitik*, *Petermanns Mitteilungen*, Gotha, 1935.
27. F. Ratzel, *Anthropogeographie*, I., *Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*, II. *Die Geographische Verbreitung des Menschen*, Stuttgart, 1882—1891.
28. F. Ratzel, *Politische geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges*, München, Berlin, 1903.
29. F. Ratzel, *Le sol, la societe et l'Etat*, *L'annee sociologique*, Paris, 1898-99.
30. K. Ritter, *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder allgemeine vergleichende Geographie als sichere Grundlage des Studiums und Unterrichts in physischen und historischen Wissenschaften*, Berlin, 1822.
31. H. Schrepfer, *Geopolitik und Erdkunde*, *Z. Erdkunde*, Frankfurt a. Main, 1936.
32. J. Schultze, *Die Geographie als politische Wissenschaft*, *Z. Erdkunde*, Frankfurt a. Main, 1936.
33. R. Schumacher, *Zur Theorie der Geopolitischen Signatur*, *Z. Geopolitik*, Heidelberg-Berlin, 1935.
34. E. Semple, *Influences of geographic Environment*, London, 1911.
35. A. Supan, *Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie. Naturlehre des Staates*, Berlin-Leipzig, 1922.
36. J. Thies, *Die Eingliederung der Geopolitik in die deutsche Volksschule*, *G. Wochenschrift*, Breslau, 1934.
37. C. Vallaux, *Geographie sociale, La mer, le sol et l'Etat*, Paris, 1908—1911.
38. Van Houtte, *Geopolitique. Introduction aux facteurs geographiques de l'histoire et de la politique*, Bruxelles, 1946.
39. Vidal de la Blache, *La geographie politique a propos des ecrits de M. F. Ratzel*, Paris, 1898.
40. Vidal de la Blache, *Tableau de la geographie de la France*, Paris 1903.
41. W. Vogel, *Politische Geographie*, Leipzig-Berlin, 1922.
42. Wagner, *Geopolitik als Nationale Staatswissenschaft*, *Z. Geopolitik*, Berlin, 1922.
43. E. Walch, *Wahre anstatt falche Geopolitik für Deutschland*, Frankfurt a. Mein, 1946.

Prirejeno po M. E. Dumont, *Geographie politique et geopolitique*, *L'information Geographique*, Paris, julij-avgust 1955.

D. R.